

Oltár v skrini? Áno, aj to je možné (Druhá časť)

Lucia Laudoni

13. februára 2023 ✝ Cirkev História Kultúra

predchádzajúca časť:

Oltár v skrini? Áno, aj to je možné (Prvá časť)

Oltár je ako vysoká hora, ako nebotyčný Tábor, ktorý nás premieňa a zapáľuje nám srdcia. Väčšina etymológov sa zhoduje v názore, že pôvod stredovekého slova *altare* treba hľadať v spojení *alta ara* – vyvýšené posvätné miesto.

V predklasickom období latinského jazyka sa však oltáru nehovorilo *ara*, ale *asa*. Reč mužov v tóge prevzala tento termín z dialektu juhoitalských Oskov. Odborníci na indoeurópsku jazykovedu sú presvedčení, že starolatinské *asa* dalo meno obetnému ohnisku, na ktorom „tancovali“ ohnivé plamene.

Oheň - majster liturgie

Kresťanstvo, ktoré nesmierne prevyšuje všetky polyteistické náboženské konštrukty, spája oheň s Duchom Svätým – spolutvorcom a „majstrom ceremoniárom“ liturgie *non plus ultra*.

Oltár je neuhasiteľným plameňom eucharistického Krista, *thronum igne erectum* – trónom povýšeným ohňom Ducha a odetým do ohnivého zamatu našich modlitieb.

Úlohou starorímskych panien – vestálok bolo udržiavať imperiálny oheň a dbať, aby nezhasol. Spálme naše hriechy na oltároch pravdivej viery, lebo popol pokánia bol kedysi ohňom.

Domáci latinský oltár s obrazom Čiernej Madony a s vloženými fľaštičkami na svätenú vodu.

Ručná práca autorky článku.

Zdroj: archív L. Laudoni

Pec, kozub (*fornax*, na pečenie – *furnus*) tvorila spolu s oltárom Lárov (*lararium*) „srdce“ starovekého rímskeho domu. Kresťanské líca pri pohľade na zbožnosť niektorých pohanov, akokoľvek superficiálnu a umelú, blednú od hanby. Aké smutné! Pohania považovali oltár za horiace srdce svojho domu. A čo my, kresťania? Kde sú naše domáce oltáre? Prečo ich redukuje na retro zátišie s ružencom, ikonkou či soškou v tieni televízora? (To, že na našom supermodernom prijímači sledujeme kresťanské programy, ešte neznamená, že sme ho „pokrstili“.)

Tajná zbraň

Tradícia Východu a Západu dala liturgický život rôznym typom privátnych oltárov a kaplniek. Predstavíme si najzaujímavejšie z nich.

Prvú časť nášho článku sme venovali kurióznym domácim oltárom ukrytým za dverami klasickej skrine. Ich domovom bol najmä ostrov Malta, v Da Vinciho zemi sa im hovorilo *armadio* – *altare* (skriňa – oltár).

Je peknou jazykovou náhodou, že *armarium*, *armamentarium* (v stredovekej taliančine *armadio*) bola skriňa pôvodne určená na úschovu zbraní (*arma*). Aj kresťanský oltár je *armiger* – nositeľ najmocnejšej zbrane, eucharistického Chleba. Genialita kresťanstva nespočíva v tom, že naším každodenným chlebom majú byť chladné zbrane. Princíp je opačný: z nevinného Božieho chleba sa stáva zbraň lásky, pred ktorou nikto neunikne.

Oltáre v skrini sme tu už mali, no čo by ste povedali na oltár v starom dube? Nie, nie je reč o malom krížiku pribitom na vráskavý kmeň. Poďme sa pomodliť do... bŕtľaviny stromu.

„Stromochrám“

V prostredí *Ecclesiae orientalis* vyrástlo niekoľko *arulae* (malých votívnych oltárikov, singulár *arula*) priamo v bŕtlavinách stromov odsúdených na „popravu“ sekerou.

Vznikol tak unikátny sakrálny priestor, do ktorého sa zmestí jeden človek, maximálne dvaja (predstavte si, že do kmeňa stromu dokonca vedú dvere!), zopár ikon a sviečky. A Boh.

Kaplnka v bŕtlavom kmeni je v podstate obrazom Cirkvi. Nejednen drevorubač by so svojou pílou ateizmu okamžite „dal dole“ starý a „deravý“ strom Cirkvi, ktorý je podľa neho už-už na spadnutie, nenesie ovocie a jeho dni sú zrátané... A potom príde Boh a pílu neverectva vyradí z prevádzky, aby v drevenej komnate spráchniveného stromu postavil oltár. Boh použije aj strom odsúdený na smrť a zaseje do neho zbožnosť, pokiaľ to uzná za vhodné...

Len pár metrov za dedinou Agia Varvara (XXXXXXXXXXXXXX Svätá Barbora), asi dvadsaťdva kilometrov od gréckej rastie tristo rokov starý strom, ktorému právom patrí prívlastok ἅγιος – svätý. Pri pohľade naň mi v ušiach znie refrén z piesne *Copacul* (Strom) „rumunského Duchoňa“ Aureliana Andreasca „*trup din trupul țării, sfânt*“ („sväté telo z tela zeme“). Ekologické a novopohanské asociácie dajme nabok. Malý zvonček a niekoľko byzantských ikon Krista a Bohorodičky je neklamným znamením, že stojíme na kresťanskej pôde.

Kaplnka svätého Paisia v tristoročnom dube.

Zdroj: allovergreece.com

Na tejto stránke – <https://orthochristian.com/104802.html> – je možné si pozrieť aj ďalšie

fotografie tejto výnimočnej kaplnky

Prašné cesty vôkol Konitsy si pamätajú kroky známeho gréckeho askétu svätého Paisia. Budúci athoský mních chodieval do susednej dediny opravovať domy a vykonávať drobné tesárske práce. Miestni veriaci na čele s Harrym Poretisim sa rozhodli, že jeden zo stromov, vôkol ktorých svätec prechádzal, premenia na jedinečnú kaplnku zasvätenú starcovi Paisiovi (starec, po grécky γέροντας, vo východnom kresťanstve predstavuje titul duchovne vyspelého mnícha s charizmou viesť iných).

Neopatrní turisti pod storočnými stromami rozkladali oheň a grilovali. Najväčší a najstarší z nich bol už pripravený na spílenie a nebyť iniciatívy ctiteľov starca Paisia, asi by skončil zle... Bŕtlavina bola zvnútra spevnená kameňom a ozdobená ikonami.

Z kaplnky v dube sa stalo malé pravoslávne pútnické miesto, ktoré inšpiruje kresťanov (nielen) s byzantským duchovným dedičstvom, aby si tam, kde im to prírodné podmienky dovoľia, vybudovali podobné súkromné svätyne v kmeni stromov.

Presvedčenie, že príroda nie je božstvom in se, ale klania sa svojmu Stvoriteľovi, sa dá vyjadriť aj takto. Pamätajme na to tvárou v tvár čoraz agresívnejšej agende niektorých ekologických aktivistov omámených elixírom panteizmu.

Kandylakia

Kaplnky v tvare miniatúrneho kostolíka na stĺpe strážia grécke cesty už po stáročia. Vo väčšine prípadov to nie sú stavby, do ktorých je možné vojsť, pripomínajú skôr malé kamenné makety byzantských svätostánkov s okienkami a dvierkami, vo vnútri ktorých horí kahanček. Ich neodmysliteľnou súčasťou je ikona patróna. Grék im nepovie inak, než kandylakia (καντηλάκια).

Vyrástli na okrajoch kľukatých a úzkych ciest, ktoré sťa stuhy objímajú horské masívy. Kaplnky – kandylakia sú spomienkou na stratené aj zachránené ľudské životy. Ich „sestrami“ v západnom kresťanskom svete sú Božie muky, ktoré často stoja na miestach dopravných nehôd. Tieto drobné sakrálne stavby nás pozývajú k modlitbe a zostávajú znamením opatrnosti, *signum praecautiois*.

Ako malý kostolík. V gréckych prístenných kaplnkách môže pútnik zapáliť sviečku.

Zdroj: Brian Snelson / flickr.com

Funkcia gréckych „kandylakií“ však presahuje hranice tragického mementa. Ľudia si ich stavajú na priedomí či v záhradách. Maličké kostolíky môžu byť aj domovom ikony „rodinného svätca“. V niektorých oblastiach býva dobrým zvykom, že rodina sa na sviatok svojho patróna stretne a spoločne sa modlí pri kaplnke nebeského ochrancu.

Tradícia oslavy rodinných svätcov má tuhý koreň napríklad v Srbsku, kde je známa pod menom krstná sláva (крсна слава) a spája sa s rituálnym točením a krájaním takzvaného slávkeho koláča.

O divinizácii vlastných predkov sa však nedá hovoriť, patróni sú prevzatí z cirkevného kalendára a z krstných listov významných predkov, prípadne zakladateľa rodu. Balkánski kresťania veria, že nad každou rodinou drží ochrannú ruku niektorý svätec alebo svätica, osobitne krstný patrón hlavy rodiny.

Útok na integritu rodiny je v tomto prípade aj útokom na svätcov, ktorí stmelujú rodinné väzby. Rodina, ktorá si nectí svojho krstného patróna, sa rozpadne ako domček z karát.

Ďalšou funkciou gréckych prícestných svätýň je indikovať blízkosť chrámu alebo monastiera. Kandylakia je teda duchovným míľnikom, ktorý ukazuje pútnikom cestu do Božieho domu. V horských oblastiach sú kláštory často ukryté v skalách mimo zorného poľa cestujúcich. Prícestná kaplnka je teda *vademecum* a „Božia turistická značka“. Viedie nás k Bohu i k vlastnej duši naplnenej skalami a kameňmi, za ktorými sa však skrýva *imago Dei*.

Svätynky zvané kandylakia sú vďačným objektom fotoaparátov.

Zdroj: Brian Snelson / flickr.com

Keď trojica nie je Trojicou

Titan Atlas vo fantázii antických ľudí podopieral nebeskú klenbu. Veľký rumunský religionista a pravoslávne pokrstený kresťan Mircea Eliade v diele *Sacrul și profanul* (Posvätné a profánne) poukázal na starý zvyk archaických národov stavať na križovatkách ciest stĺpy. Tie mali mysticky „preťať“ priestor a odvrátiť zlo. Topografický aspekt ustupoval magickému. Stĺp, *axis universorum*, mal spájať nebo so zemou.

Antickí ľudia bez Krista podvedome túžili po kríži, uvedomujúc si jeho význam a silu. Moderný pohan však po kríži šliape a nechce si pripustiť, že *signum Crucis* bolo základným orientačným princípom starorímskych zememeračov.

Rumuni stavali masívne a bohato dekorované kríže za mestami a dedinami alebo na strategicky dôležitých cestách, v modernej dobe sa objavujú aj medzi činžiakmi. Rumunský názov týchto drevených či kamenných krížov s ornamentmi blízkymi arménskym *chačkarom* je viac, než prekvapivý – *troița* (číta sa „trojica“). Na základe tejto terminológie je evidentné, ako málo rozumeli románski Rumuni cirkevnej slovančine (nesprávne staroslovienčine), ktorá bola popri gréčtine balkánskou liturgickou *lingua franca*.

Kríž sa v štandardnej rumunčine nazýva *cruce* (ablatív latinského *crux*). Možná asociácia s Presvätou Trojicou mohla vzniknúť z ľudovej interpretácie žehnania sa, ktoré má výrazný doxologický a triadologický charakter.

Kríž je vo východnej teológii nemysliteľný bez Trojice. Pán Ježiš, naplnený Duchom Svätým, priniesol svoju obeť v súlade s vôľou Nebeského Otca, dielo kríža je preto synergiou všetkých troch božských Osôb.

Byzantská teológia nikdy nedospela k satisfakčnej teórii rozšírenej na stredovekom Západe, a hoci jej *a posteriori* neprotirečí, treba si uvedomiť, že Východ používa odlišný teologický *modus exprimendi*.

Rumunský prícestný kríž – trojica je skvelou ukážkou ľudového umenia.

Zdroj: pxhere.com

Na rázcestí života

Čo meno, to posolstvo a príbeh. Rumunské prícestné kríže – trojice (*troițe*) sa v každom kúte krajiny nazývajú trochu inak. V Maramureši im prischlo meno *răstignire* (rozpätie, ukrižovanie), na severe Moldavska ich volajú *cruci la răscruci* (kríže na rázcestí). Staršie pramene o nich referujú ako o drevách (*lemne* z latinského neutra *lignum*, plurál *ligna*), keďže bývali zhotovené prevažne z tohto materiálu ľahko dostupného v transylvánskych lesoch.

Dácko-rímska kultúra dokonale prepojila antické pohrebné umenie s učením o kríži ako o strome života (*lignum vitae*). Autor monografie *Troițele – frumusețe mistico-simbolică a realității creștine* (Trojice – mysticko-symbolická nádhera kresťanskej reality) Mircea Cristian Pricop uvádza, že prvé rumunské trojice sú pokresťančenými pokračovateľkami grécko-rímskych funerálnych stél – kamenných pamätníkov v tvare bloku alebo stĺpa.

Zakladateľ trojičného kríža, ktorým mohol byť aj menej majetný sedliak, si zvolil svätého patróna, na počesť ktorého sa pri kríži každoročne slávili bohoslužby. Spoločné liturgické spomienky pri trojiciach sa v dnešnom Rumunsku konajú na sviatok Nanebovstúpenia Pána.

Niektoré rumunské ľudové trojice sú kompozíciou viacerých menších krížov spojených striedkou s geometrickými znakmi a vrúbkami, čím sa odlišujú od latinských prícestných krížov *in terris catholicis*. Niekedy bývajú umiestnené v kamennom prístrešku (vystihuje ho grécke slovíčko *ναῖσκος* – chrámik) s okienkami a dvierkami. Zmenšené varianty trojíc patria v kresťanskom obydľí na čestné miesto a spolu so štandardnými stolovými krížmi spoluvytvárajú atmosféru rumunského domáceho oltára.

Kríže, podobne ako grécke *kandylakia*, boli a sú záchytnými bodmi pri orientácii na rázcestí menom život. Kríž je duchovná „dopravná značka“, ktorá poukazuje na náročnosť a zraniteľnosť ľudských rozhodnutí. Učí nás, aby sme sa vždy vybrali cestou, na konci ktorej nás privíta Boh.

Domáci ikonostas – polmetrová maketa zhotovená autorkou článku.

Zdroj: archív L. Laudoni

A čo nás čaká v poslednom diele trilógie o drobnej sakrálnej architektúre a jej vplyve na rozmach domácich oltárov? Predstavíme si nemecký *Herrgottswinkel* aj byzantský „krásny kút“. Prenosné oltáre vojenských kaplánov budú ďalšou kapitolou v kronike viery, ktorú mučeníci píšu vlastnou krvou.

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/oltar-v-skrini-ano-aj-to-je-mozne-druha-cast/>